

Yayına Geliş Tarihi: 26/06/2023
Yayına Kabul Tarihi: 07/07/2023
Online Yayın Tarihi: 31/07/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:19, Yıl:2023, Sayfa:236-272
ISSN: 2587-2206

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TRAKYA BÖLGESİ BİZANS DÖNEMİ DİNİ YAPILARININ İNCELENMESİ

Arif MISIRLI¹

Esin BENİAN²

Özet

Asya ile Avrupa arasındaki geçiş yolları üzerinde konumlanan ve tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan Trakya, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) Doğu Trakya'da hüküm sürdüğü dönemde Edirne, Enez ve Marmara Ereğlisi gibi kentler birer piskoposluk merkezi olmuştur. Buna bağlı olarak bölgede birçok dini yapı inşa edilmiştir. Bu çalışmada, Trakya Bölgesi'nin Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne sınırlarında yer alan Bizans Dönemi dini yapıları ele alınmıştır. Çalışma ile Bizans dini yapılarının -günümüze tamamı, bir bölümü ya da izleri ulaşmış- tespit edilmesi; tespit edilen yapıların mimari özelliklerinin incelenmesi, incelemeler sonucunda dönemlerine ve plan özelliklerine göre sınıflandırılarak tarihi, mimari ve sanatsal değerlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma sürecinde, literatür taraması yapılarak yapılara ilişkin yazılı kaynaklar ve çizimler incelenmiştir. Yapıların mevcut durumlarını tespit etmek amacı ile yerinde incelemelerde bulunulmuş ve günümüz durumları fotoğraflarla belgelenmiştir. Sonuç olarak incelenen yapılar Bizans'ın erken dönemlerinden geç dönemlerine kadar farklı tarihsel dönemlerin özelliklerini yansıtmaktadır. Planlama özellikleri analiz edildiğinde bazilikadan yonca plana, kapalı Yunan haçından serbest haç plana çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca bölgenin hem kagir hem de kaya oyma yapı örneklerine sahip olması yanı sıra sayıca fazla örneğin bulunması Trakya'yı Bizans'ın önemli bir bölgesi konumuna taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Trakya, Bizans Dönemi, Dini Mimari, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, arifmisirli@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2183-0532

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, esinbenian@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0001-5053-8325

Atf/Citation: Mısırlı, A. & Benian, E. (2023). Trakya Bölgesi Bizans Dönemi Dini Yapılarının İncelenmesi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 236-272.

EXAMINATION OF RELIGIOUS BUILDINGS IN THE BYZANTINE PERIOD OF THE THRACE

Abstract

Thrace, which is located on the transition roads between Asia and Europe and has hosted various civilizations throughout history, remained within the borders of the Eastern Roman (Byzantine) Empire after the Roman Empire split into two. During the reign of the Eastern Roman Empire in Eastern Thrace, cities such as Edirne, Enez, and Marmara Ereğlisi became episcopal centers. Accordingly, many religious buildings were built in the region. In this study, Byzantine Period religious buildings located on the borders of Kırklareli, Tekirdağ, and Edirne of the Thrace Region are discussed. This study aimed to identify Byzantine religious buildings whose whole, part or traces have survived to the present day; examine the architectural features of the identified buildings and reveal their historical, architectural, and artistic values by classifying them according to their periods and plan features as a result of the examinations.

In the study process, written sources and drawings related to the buildings were examined by making a literature review. To determine the current conditions of the buildings, on-site investigations were made and the current conditions were documented with photographs. As a result, the buildings examined reflect the characteristics of different historical periods from the early Byzantine to the late periods. When the planning features are analyzed, it varies from the basilica to the tricoch plan, from cross-in-square to free cross plan. In addition, the fact that the region has examples of both masonry and rock-cut buildings, as well as the presence of many examples, makes Thrace an important region of Byzantium.

Keywords: Thrace, Byzantine Period, Religious Architecture, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ

GİRİŞ

Trakya olarak adlandırılan coğrafi bölge, 19. yüzyıl sonları-20. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa tarihinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle bütünlük özelliğini kaybetmiştir. Günümüzde siyasi olarak Türkiye Trakyası, Bulgaristan Trakyası ve Yunanistan Trakyası olmak üzere üç üniteye ayrılmıştır. Bulgaristan'ın güney kesimini içeren (Filibe, Eski Zağra, Hasköy, Burgaz, Kırcaali) Bulgaristan Trakyası 'Kuzey Trakya'; Yunanistan'ın Thraki yönetim bölgesini içeren (İskeçe, Gümülcine, Dedeağaç, Dimetoka) Yunanistan Trakyası, 'Batı Trakya'; Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını içeren (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale-Gelibolu Yarımadası, İstanbul-Avrupa yakası) Türkiye Trakyası da 'Doğu Trakya' olarak adlandırılmaktadır (Özey, 2002) (Şekil 1). Aynı zamanda Doğu Trakya'ya, Türkiye coğrafi sınırları içerisinde 'Trakya Bölgesi' denilmektedir.

Şekil 1. Trakya sınırları (URL 1)

Coğrafi konumu nedeniyle Asya ile Avrupa arasındaki bağlantıyı sağlayan Trakya Bölgesi, tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bölgedeki arkeolojik buluntulara dayanarak, köy ve mezra niteliğindeki ilk yerleşimlerin Neolitik (M.Ö. 4500-3000) Dönem’de Traklar tarafından kurulduğu (Kizis, 1992); Traklarda şehirleşmenin M.Ö. 7 yüzyılda başladığı (Sayar, 2008) belirtilmektedir. Ancak bölgenin stratejik önemi Trakların birçok saldırıya maruz kalmasına; birçok medeniyetin bölgede hüküm sürmek istemesine sebep olmuştur. M.Ö. 6. yüzyılda Lidya’yı yenilgiye uğratan (Mansel, 1938) Persler, M.Ö. 465- 464 yıllarına kadar bazı Trak kabileleri üzerinde hakimiyet kurmuştur. M.Ö. 5. yüzyılda Meriç havzasında, Trak kabilelerinden biri olan Odrisler’in yönetimi altında bir Trak Krallığı kurulmuş; ancak M.Ö. 4. yüzyılda bölgeye Makedonyalılar egemen olmuştur (Erzen, 1994). M.Ö. 3. yüzyılda Galatların da istilasına uğrayan Trakya M.Ö. 2. yüzyılda, Makedonya Krallığı’nın Romalılar tarafından ortadan kaldırılması üzerine, Roma’nın kontrolü altına girmiştir. Romalılar bölgede birtakım prenslikler kurarak egemenliklerini uzun süre korumayı başarmışlardır (Mansel, 1965). Hatta M.S. 45 yılının sonunda Trakya eyaleti kurmuşlar; Marmara Denizi’nin kuzeyindeki Perinthos’u da (Marmara Ereğlisi) başkent yapmışlardır (Sayar, 2008). Roma’nın Trakya’yı eyalet haline getirmesiyle birlikte Doğu-Batı arasındaki ulaşımı sağlamanın yanı sıra ticari ve askerî açıdan da önem taşıyan yollar yapılmaya başlanmış (Tablo 1); başta Serdica (Sofya) ve Hadrianopolis (Edirne) olmak üzere birçok yeni kent kurulmuştur (Ostrogorsky, 1981). Hatta bu yollar, Romalıların ardından Bizanslılar ve Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır (İreçek, 1990). Nitekim 4. yüzyılda Trakya Bölgesi, Gotların saldırısına maruz kalmış; Roma İmparatorluğu’nun 395’te ikiye ayrılması sonucu da Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) sınırları içerisinde yer almıştır.

Tablo 1. Trakya Bölgesi'nin eski yol güzergahları (Mansel, 1938)

No	Yolun adı	Açıklama
1	İstanbul Belgrad-Via Militaria	Belgrad'tan Niş ve Sofya üzerinden Meriç vadisini takip ederek Filibe'ye (Filipopolis), buradan Edirne, Havsa (Hostizo), Babaeski (Burtizo), Lüleburgaz (Arkadiupolis), Büyükkarıştıran (Druzipara), Çorlu'dan (Çurulum) geçerek sahile Ereğli'ye inerdi. Buradan sahili takip ederek Silivri, Büyükçekmece (Atira), Küçükçekmece (Region) üzerinden Yedikule'ye ulaşırdı.
2	İstanbul-Burgaz-Tuna	Karadeniz sahilini takip ederek Burgaz'a, buradan Kırklareli'nin 16 km kuzeyinde Pudizo'dan (Koyva) geçerek Pınarhisar üzerinden Sinekli'ye iner ve burada 1. yol ile birleşirdi.
3	İstanbul-Burgaz sahil yolu	Yol Türkiye sınırlarına girdikten sonra sahili takip ederek İğneada ve Midye'yi geçerek Rumelikavağı'na (Timea) gelir ve sahili takip ederek Galata'ya ulaşırdı.
4	İstanbul-Selanik-Adriyatik Via Egnatia	İstanbul'dan 1 no'lu yolla aynı güzergahı takip ederek Edirne'ye gelir, Cesir Ergene (Plotinopolis) ve Vakıf üzerinden Ferecik'e iner ve buradan Selanik yolu ile Adriyatik sahillerinde bulunan Apollonia'ya ulaşırdı. Bu yol Romanlar döneminde Via Egnatia adını taşımaktaydı. Romalılardan önce de varolduğu anlaşılan önemli bir ticaret yoludur.
5	İstanbul-Sestos	İstanbul ile İncecik arasında 4 no'lu yolla aynı güzergahı takip ederek, buradan Kavak (Afrodizia)-Gelibolu (Kallipolis)- Kilya'dan (Çela) geçerek Sestos'a ulaşırdı.

Trakya Bölgesi, 4. yüzyıl sonlarından 14. yüzyıl ortalarına kadar devam eden süreçte de birçok tehditle karşılaşmış; hatta tahrip edilmiş ve belli sürelerde el değiştirmişse de bölgede en uzun hakimiyet süren Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) olmuştur. Bölge, 5. yüzyılda Hunlar, 7. yüzyılın ilk yıllarında da İslav kitleleri tarafından tahrip edilmiştir. 7. yüzyılda başlayan Bulgar savaşlarında Bizans'ın hakimiyetinden çıkmışsa da 8. yüzyıl sonlarında Trakya toprakları yeniden Bizans'ın idaresine geçmiştir. 11. yüzyılın ikinci yarısında Balkan Yarımadası'na giren Oğuzlar, bu dönemde Trakya'yı da tahrip etmiştir. 1122'de de Peçenekler, Makedonya ve Trakya'ya kadar gelmişlerdir. 13. yüzyılın başından 14. yüzyılın ortalarına kadar devam eden sürede birçok kez el değiştirip yağmalanan Trakya Bölgesi, bu süreçte Latin İmparatorluğu'nun, Bulgarların ve İznik İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. 14. yüzyıl ortalarında da Osmanlıların Rumeli'ye geçişi Trakya tarihinde oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur (Ostrogorsky, 1981). Osmanlı Dönemi'nde de Trakya'ya tehditler devam etmiş, kısa sürelerde egemenlik el değiştirmiş olmasına karşın bölgede Osmanlı hakimiyeti 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir.

Sözü edildiği üzere farklı sürelerde farklı medeniyetleri barındıran Trakya'da, ev sahipliği yaptığı medeniyetlerin izleri bugün de varlığını sürdürmektedir. Günümüze ulaşan izlerin çoğunu da yerleşimler ve bu yerleşimlerde konumlanan dini yapılar oluşturmaktadır. Bu çalışmada da Trakya Bölgesi'nin Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne sınırlarında yer alan Bizans dini yapıları ele alınmıştır. Çalışma ile söz konusu üç il sınırlarında konumlanan Bizans dini yapılarının günümüz durumlarının tespit edilmesi, tespit edilen yapıların dönem ve plan özellikleri açısından incelenmesi; incelemeler sonucunda da yapıların dönemlerine ve plan özelliklerine göre

sınıflandırılması yanı sıra tarihi, mimari ve sanatsal değerlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma sürecinde, literatür taraması yapılarak yapılara ilişkin yazılı kaynaklar ve çizimler incelenmiştir. Yapıların mevcut durumlarını tespit etmek amacı ile yerinde incelemelerde bulunulmuş ve günümüz durumları fotoğraflarla belgelenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucu, Trakya Bölgesi'nde Bizans Dönemi'ne ait 52 dini yapının varlığı belirlenmiştir³. Bunlardan 3'ünün tamamının, 2'sinin büyük bölümünün ayakta olduğu; 20'sinin kalıntılarının mevcut olduğu; 27'sinin ise tamamen yok olduğu tespit edilmiştir (EK-1, EK-2, EK-3). Ayrıca 52 yapıdan 16'sının Edirne'de, 20'sinin Kırklareli'de, 16'sının da Tekirdağ'da bulunduğu görülmüştür. Tamamen yok olan yapılar arasından sadece Edirne Ayasofya Kilisesi'nin (Halebiye Camii), Edirne Ayios İoannis Theologos (Sinaitikon) Kilisesi'nin, Enez Theotokos tis Skalotis Manastırı'nın ve Marmara Ereğlisi Eski Metropolitlik Kilisesi'nin (Ereğli Katedrali) plan şemalarına ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Bu nedenle gerek çalışmanın sınırlandırılması gerekse yapıların günümüz durumları üzerinden tarihi ve mimari özelliklerinin incelenmesi amacıyla, Kırklareli, Tekirdağ ve Edirne sınırlarındaki Bizans dini yapılarından ayakta olanlar, büyük bölümü mevcut olanlar ve izleri/kalıntıları bulunanlar ele alınmıştır. Ele alınan yapılar Enez, Vize, Marmara Ereğlisi, Kaynarca ve Kıyıköy yerleşmelerinde bulunmakta olup bunlardan 2'si manastır, 7'si kilise, 6'sı şapeldir.

1. BİZANS DİNİ MİMARİSİ

Roma İmparatoru Tiberius (M.Ö. 42-M.S. 37) zamanında Filistin bölgesinde doğan ve yayılmaya başlayan (Tümer, 1999) Hristiyanlık, Konstantin (272-337) Dönemi'nde, 313 yılında yayınlanan Milano Fermanı ile serbestliğe kavuşmuş; İmparator Theodosius (347-395) Dönemi'nde, M.S. 380 yılında da Roma'nın resmi dini olarak kabul edilmiştir (Aydın, 1995). Böylece Hristiyanlığın yayılması büyük ölçüde kolaylaşmış; 4. yüzyılda Trakya'da da önemli bir yayılma göstermiştir (Güngör, 2002). Pagan bir sistemden tek tanrılı bir sisteme geçiş sonrasında mimarideki en belirgin değişim, genelde dini yapılarda gerçekleşmiştir. Konstantin Dönemi'nde bazilikalardan esinlenerek inşa edilen bazilikal planlı kiliseler dini mimarinin ilk örneklerini oluşturmuştur. Konstantin Dönemi'nden sonra dini mimari hızla gelişmiş; farklı teknikte ve planda yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.

³Tespit edilen yapıların sayısı, "Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Klasör 8 Bizans/Marmara", "Trakya'da Roma ve Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma (1923-1950)" ve "The Byzantine Monuments of the Evros/Meriç River Valley" isimli çalışmalardan yararlanılarak belirlenmiştir.

Dini yapılar arasında, kiliseler başta olmak üzere manastırlar, martyriumlar (aziz/azize ziyaretgahı) ve baptisteriumlar (vaftiz binaları) sayılabilir.

Bizans kiliseleri plan tipleri açısından incelendiğinde; bazilika, kubbeli bazilika, merkezi planlı, kapalı Yunan haçı planlı, kiborion planlı, yonca planlı, tek nefli ve dehlizli plan tipinde yapılar şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu plan tiplerinden bazilikalar, merkezi planlı yapılar ve kubbeli bazilikalar Bizans İmparatorluğu'nun İlk Devri'nde (4. yüzyıl-9. yüzyıl); kapalı Yunan haçı planlı yapılar Orta Devri'nde (9. yüzyıl-13. yüzyıl); dehlizli plan tipinde yapılar Son Devri'nde (13. yüzyıl-15. yüzyıl) görülürken yonca planlı, tek nefli ve kiborion planlı yapılar her dönemde karşılaşılan plan tipleridir (Eyice, 1988).

Bazilikalar, doğu-batı doğrultusunda uzanan, içi sütun/ayak dizileri ile neflere ayrılan kapalı dikdörtgen mekanlardır. Narteks, ana mekân ve apsis olmak üzere üç temel bölümden oluşur. Ana mekân sütun ya da ayak dizileriyle ayrılan, nef olarak adlandırılan, dar uzun bölümlerden oluşur. Orta nef, yan neflere oranlara daha geniş ve daha yüksektir. Ana mekânın doğu ucunda, ayinin yönetildiği -yarım daire niş şeklindeki- apsis bölümü yer alır. Apsisin önünde yer alan ve bema adı verilen geçiş bölümü, dinsel törenin yapıldığı yer olup çoğunlukla Anadolu bazilikalarında görülür. Bazı bazilikaların yan nefleri de apsis benzer şekilde prothesis ve diakonikon adı verilen kapalı papaz hücreleri ile sonlanır. Bazı kilise planlarında apsis paralel, ana mekânı dik doğrultuda keserek plana haç görünümü veren ve transept olarak adlandırılan bir bölüm bulunur. Kilisenin batı yönünde bulunan ve ana mekâna açılan giriş bölümü, narteks olarak adlandırılır. Bazı örneklerde, yan nefler üzerinde yer alan ve narteksin iki ucundaki merdivenlerle ulaşılan galeriler yer alır. Ayrıca Erken Hristiyan kiliselerinde yaygın görülen bir bölüm de atrium olarak adlandırılan ve girişin önünde uzanan avlulu mekandır. Bazilikaların üstü örtüsü çift yöne eğimli ahşap çatıdır. Orta nef ile yan neflerin çatı seviyeleri arasında kalan duvarlarda aydınlatma pencereleri bulunur. Bazilikalara örnek olarak Roma'daki Eski St. Peter Kilisesi (333), Selanik'teki Demetrios Bazilikası (412-413), İstanbul-Yedikule'deki Studios Manastırı Kilisesi/İmrahor Camii (454) gösterilebilir.

Bazilikalara nazaran mimarlara daha fazla opsiyon sağlayan merkezi planlı yapılar, basit ve gelişmiş tip olmak üzere ikiye ayrılır (Eyice, 1988): Basit tipte, kubbe taşıyıcısı duvarlardır ve üst örtü tek kubbeden ibarettir. Gelişmiş tipte ise dairesel, sekizgen ya da kare planlı yapıların üzeri merkezde, birbirine kemerlerle bağlanmış sütun halkası tarafından taşınan kubbe ile örtülüdür. Kubbeli bölümü de üzeri tonoz örtülü bölümler kuşatır. Gelişmiş tipe örnek olarak Ravenna S. Vitale Kilisesi (530-547) ile İstanbul Sergios-Bakkhos Kilisesi/Küçük Ayasofya Camii (527-536) gösterilebilir.

Kubbeli bazilikalarda, plan düzeni açısından bazilikadan farklı değildir. Bu bazilikalarda orta nefin üzerinde bir bölüm kubbe ile örtülüdür (Sözen ve Tanyeli, 2011). İlk örnekleri Anadolu'da görülen kubbeli bazilikaların en görkemlisi Ayasofya'dır.

Kapalı Yunan haçı planında ise kubbe örtülü merkezi bölüm dört yönde tonoz örtülü dört kol ile uzanır ve merkezi kubbe ile tonoz örtülü kollar arasında kalan köşe bölümler de kubbe ya da tonozla örtülüdür (Sözen ve Tanyeli, 2011). Yapı zeminde 4 paye, sütun veya köşe duvarı ile haç plan oluşturur. İstanbul Christos Pantepoptes Kilisesi/Eski İmaret Camii (1081-1087), İstanbul-Vezneciler Theotokos Kyriotissa Kilisesi/ Kalenderhane Camii (12. yüzyıl) ve İstanbul-Aksaray Myrelaion Manastırı Kilisesi/Bodrum Camii örnek olarak gösterilebilir. Bu plan şemasının bir varyasyonu da 8 destek üzerinde yer alan merkezi kubbenin tromplu bir kasnak üzerine oturtulması ve 4 yönde beşik tonozlu bölümlerle açılarak haç planı oluşturulmasıdır (Eyice, 1988). Yunanistan-Atina yakınında S. Lucas Manastırı (11. yüzyıl başları) ile Daphni Kilisesi (11. yüzyıl sonu) örnek olarak gösterilebilir.

Kiborion planlı yapılar, çok büyük olmayan ve örtü sistemi tek kubbeye bağlı olan yapı tipleridir. Merkezi planlı yapıların basit tipinden farkı, kubbe taşıyıcısının 4 ayak olmasıdır. İstanbul Chora Kilisesi/Kariye Camii kiborion planlı kiliselerdendir.

Yonca planlı yapılar, Bizans mimarisinde her dönem görülmekle birlikte özellikle Son Dönem'de yaygın kullanılmıştır. Yonca plan, merkezi bir kubbenin üç veya dört yarım kubbe ile açılarak bir ana mekânın oluşturulduğu plan tipidir. İstanbul-Fener Panagiotissa Manastırı Kilisesi ve İstanbul-Heybeliada Panaghia Kilisesi bu tipte yapılarıdır.

Tek neften oluşan yapılar ise uzun bir hol görünümüne sahip, apsis yönü kavisli sonlanan, üzeri tonoz örtülü yapılarıdır. Bu tipteki yapıların Hristiyanlığın başlangıcından Bizans'ın Son Dönemi'ne kadar kullanıldığı görülür. Bu tipte tek yenilik, uzun mekânın bir bölümünde kare bir alan oluşturularak üzerinin kubbe ile örtülmüş olmasıdır. İstanbul-Topkapı Kyra Martha Manastırı/Manastır Mescidi/Mustafa Çavuş Mescidi ve İstanbul-Fatih Ayios Nikolaos Kilisesi/Kefeli Camii (9.-10. yüzyıl) bu tipte yapılarıdır.

Dehlizli plan, Bizans'ın Son Devri'ne ait bir plan tipidir. Bu plan tipinde, pandantif geçişli yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülü mekân binanın bütününe hâkim olmakta, bu mekânı da üç taraftan dehlizler çevirmektedir. Genellikle tonoz örtülü dehlizler kubbe örtülü merkezi bölümden daha düşük kotta sonlanır (Eyice, 1963a). İstanbul Theotokos Panachrantos

Kilisesi/Fenari İsa Camii (907-908/1280) ve İstanbul Theotokos Pammakaristos Kilisesi/Fethiye Camii örnek olarak gösterilebilir.

2. TRAKYA BÖLGESİ BİZANS DİNİ YAPILARI

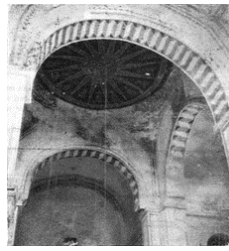
Bu çalışmada, Trakya Bölgesi'ndeki Bizans dini yapıları şapel, kiliseler ve manastırlar olarak üç bölümde ele alınmıştır. Enez, Vize, Marmara Ereğlisi ve Kıyıköy'de (Midye) yer alan Bizans yapılarından 2 manastır, 7 kilise ve 6 şapel incelenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Çalışmada incelenen Trakya Bölgesi Bizans dini yapıları

	Manastır	Kilise	Şapel
Enez		Ayasofya Kilisesi Kral Kızı Bazilikası Ayios İoannes Prodromos Kilisesi Gazi Ömer Bey Mahallesi Kilisesi	Ayios Evplos Mezar Şapeli Ayios Gregorios Neokesarias Şapeli Theotokos Chrisopege Şapeli Panayia Phaneromeni Şapeli Triada Şapeli
Vize	Mağara Manastırı	Ayasofya Kilisesi	
Marmara Ereğlisi		Perinthos Bazilikası	
Kaynarca		Kimisis tis Theotoku Kilisesi	
Kıyıköy	Ayios Nikolaos Manastırı		Midye Şapeli

2.1. Enez Ayasofya Kilisesi (Fatih Camii)

Konumu ve Tarihi: Yapı, Edirne'nin Enez ilçesinde, Enez Kalesi'nin içinde yer almaktadır (Şekil 2). R. Ousterhout'a (1985) göre, 12. yüzyılda inşa edilmiştir. Eyice (1969) ve Başaran (1988) tarafından da Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen yapıya, 14. yüzyılda dış narteksin (exonarthex) eklendiği; kubbeyi desteklemek üzere köşe duvarına bitişik iki sütunun ilave edildiği öne sürülmektedir. Mango (2006) ise yapıyı 12. yüzyıla tarihlendirmesine karşın dış narteksinin Palaiologoslar Dönemi'nde eklenmiş olabileceğini belirtmektedir. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından, 1456 yılında camiye çevrilen kilisenin (Başaran, 1988) kuzey kolunun içine kapı açılmış, güney kolunun içine de mihrap ile minber eklenmiştir. Yıkılan kubbesi 18. yüzyıl başlarında onarılmışsa da 19. yüzyılda yapı, ahşap bir tavanla örtülmüştür (Eyice, 1969) (Şekil 3). Osmanlı Dönemi'nde birkaç kez onarılan yapı, 1965 depreminden sonra kullanılamaz hale gelmiştir (Başaran, 1988) (Şekil 4). Bugün, 2021 yılında tamamlanan restorasyon sonrası, cami olarak ibadete açık durumdadır.

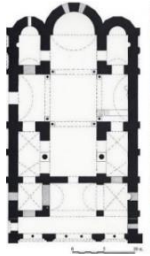

Şekil 2. Kale içindeki konumu (Başaran, 1988)

Şekil 3. Üst örtüsü (Batur, 1961)

Şekil 4. Güney cephesi (Eyice, 1969)

Mimari Özellikleri: Kapalı Yunan haçı planına sahip kilise çift nartekslidir (Şekil 5). Merkezi kubbe köşe duvarları üzerine oturmaktadır. Haçın batı kolu diğerlerine nazaran daha uzundur. Bu nedenle batı kolunun iki yanında konumlanan köşe odaları da doğu yönündeki köşe odalarına (papaz hücreleri) kıyasla daha uzundur. Haçın dört kolu beşik tonozla; batı kolunun iki yanındaki köşe odaları çift çapraz tonoz ile örtülüdür. Batı yönündeki köşe odaları tek sütuna oturan iki kemerle (Şekil 6) batı koluna açılmaktadır. Yapının doğu yönündeki prothesis ve diakonikon hücreleri (Şekil 7) beşik tonoz örtülü olup doğu yönünde içten yarım daire, dıştan 5 yüzlü küçük apsislerle sonlanmaktadır. İç narteks ortada enine bir beşik tonoz; yanlarda çapraz tonoz ile örtülmüştür. Narteksin önüne, payeler arasında sütunların yer aldığı bir dış narteks (Şekil 8) eklenmiştir (Eyice, 1969). Orijinalinde iç narteksten naosa üç kemerli açıklıkla girildiği; ancak bu girişin yıkıldığı ve kemerlerin kapatıldığı; yalnızca kapının kullanılabilir halde olduğu ve dış narteksin ahşap bir çatıyla örtülü olduğu belirtilmektedir (Ousterhout, 1985). Kesin tarih belirtilmemekle birlikte geç bir dönemde, büyük ihtimalle fetihten önce, kubbeyi destekleme gereği ortaya çıkmış; bu sorunu çözmek için köşe duvarlarına bitişik, birbirine kemerler ile bağlı sekiz sütun (Şekil 9) yerleştirilerek kubbe taşıyıcıları güçlendirilmiştir (Eyice, 1969).

Şekil 5. Planı (Eyice, 1969)

Şekil 6. Naos ile köşe odaları ayıran kemerler (2014)

Şekil 7. Prothesis Diakonikonu (2014)

Şekil 8. Dış narteksi (2014)

Şekil 9. Kubbeyi destekleyen sütunlar (2014)

Şekil 10. Mermer söveli kapısı (2014)

Şekil 11. Kuzey cephesi (2021)

Kilise, camiye dönüştürüldükten sonra, kuzey yan nefin içine mermer söveli bir kapı (Şekil 10) açılmış; döşemesi de orijinal kottan 50 cm yükseltilerek dikdörtgen ve altıgen tuğlalarla kaplanmıştır (Başaran, 2010). Ayrıca batı duvarı yıkıldıktan sonra, bu duvardaki açıklıklar örülerek dış narteksle bağlantılı bir oda oluşturulmuştur. Nitekim duvarın yıkılmasından önce çekilmiş bir fotoğraftan, kuzey cephenin üst galerisinde, ortadaki iki sütuna oturan üç kemerli bir pencere düzeninin yer aldığı anlaşılmaktadır (Şekil 11). Kilisenin duvarları taş ve tuğla sıralarından oluşan almaşık örgü tekniğinde inşa edilmiştir. 11. ve 12. yüzyıl İstanbul yapılarında da izlenen bu duvar örgü tekniğinde, birkaç sıra kesme taş arasında, kesme taşa göre daha geride örülmüş birkaç sıra tuğla dizisi görülür. Kilisenin tasarımı, duvar örgü tekniği ve elemanlarının detayları bu yapının özenle ve yüksek kalitede bir işçilikle inşa edildiğinin göstergeleridir (Başaran ve Başaran, 2012).

2.2. Kral Kızı Bazilikası

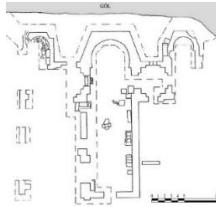
Konumu ve Tarihi: Enez'in güneydoğusunda, Eskiçağ'da doğu iç limanı olarak bilinen günümüz Taşaltı Gölü'nün batı yamacında, Kral Kızı olarak bilinen mevkide yer almaktadır (Başaran, 1998). Bazilikanın en az 2-3 yapı evresi geçirdiği belirtilmektedir (Başaran ve diğerleri, 2010). Bugüne kadar yapılan Kral Kızı'ndaki kazılarda, 1985 yılında temelde ortaya çıkan ve 12. yüzyıla tarihlenen altın sikkeler⁴ (Erzen ve Kaygusuz, 1988) dışında bazilikanın tarihlenmesine kesin kanıt olabilecek hiçbir buluntu ele geçmemiştir. Yapıda ortaya çıkan tabanların ve onlara ait duvarların tarihlendirilmesi mümkün olmamıştır. Ancak, kuzey pastoforya ile orta nef arasındaki iri blok taşlarla yapılmış olan temelden, adı geçen sikkelerden ve apsisin formundan dolayı 12. yüzyıla tarihlendirilebileceği belirtilmektedir (Başaran ve diğerleri, 2010). Bunun yanı sıra kilisenin yapım tekniği ve alışılmamış plan düzeni ile daha erken bir tarihte (geç 6. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasında) inşa edilmiş olabileceği de öne sürülmektedir (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007).

Mimari Özellikler: 3 nefli bazilikal plana sahip yapıda (Şekil 12) orta nef ile yan nefler arasında ikincil koridorlar; bu koridorların doğusunda da pastoforyalar bulunmaktadır. Günümüze ulaşmamış olmakla birlikte bu koridorların batısında ise şapellerin yer aldığı ileri sürülmektedir (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007). Yapı bu durumda 5 nefli bir kilise görünümü kazanmaktadır (Şekil 13).

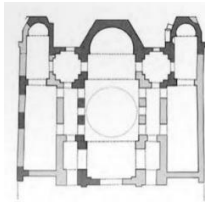
⁴ Sikkelerden biri Isaakios II. Angelos (1185-1195); dokuz adedi Ioannes Komnenos dönemine (1118-1143); biri ise Alexios I. Komnenos dönemine aittir (Erzen ve Kaygusuz, 1988)

2011 yılında Kral Kızı Bazilikası'nın narteks bölümünde yapılan kazılar, batıda bir dış narteksin (exonarthex) bulunduğunu; temelin doğu yönünde ise baptisterion olabileceği tahmin edilen bir mekânın varlığını göstermiştir (Başaran, 2011).

Apsisler içten at nalı, dıştan üç yüzlüdür (Şekil 14). Her iki yan nefin doğusunda, naos ile bağlantılı, içten çokgen, dıştan kare planlı birer pastoforya yer alır. Bunlardan güneydekinin planı tam olarak anlaşılabilir. Nepler birbirinden duvarla ayrılmıştır. Orta nefte 3 metre derinliğinde, içinde kutsal su bulunduran tonozlu bir kuyu vardır. Orta nefin batı kısmında, döşemenin altında birçok mezar bulunmuştur. Yapının üst yapısı hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır (Başaran, 1998) (Şekil 15).

Şekil 12. Planı
(Başaran, 1998)

Şekil 13.
Restitüsyon planı
(Ousterhout ve
Bakirtzis, 2007)

Şekil 14. Doğu
görünümü
(Başaran, 2011)

Şekil 15. Kuzeydoğu
görünümü
(Başaran, 2011)

2.3. Ayios İoannes Prodomos Kilisesi (Yeni Mahalle Kilisesi)

Konumu ve Tarihçesi: Enez Kalesi'nin kuzeyinde, Yeni Mahalle'de bulunmaktadır. Lambakis tarafından, 13.-14. yüzyıllara tarihlendirilen (Lampakes, 1908; Ousterhout ve Bakirtzis, 2007) yapı Papazotos tarafından, kale içinde bulunan Fatih Camii ile gösterdiği benzerliğe dayanarak 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Papazotos, 1992-1994; Ousterhout ve Bakirtzis, 2007).

Mimari Özellikleri: Eyice (1969) tarafından yapının kapalı Yunan haçı planlı olduğu (Şekil 16); kubbenin dört sütun tarafından taşındığı öne sürülmektedir. Yapının rölövesinde üst örtüsü belirtilmediğinden üç nefli bazilikal plan şemasına sahip olduğu görünse de 1902 yılında Lampakes tarafından çekilen fotoğraf yapının kapalı Yunan haçı plana sahip olduğunu göstermektedir (Şekil 17). Naos ve yan nefler içten ve dıştan yarım daire apsislerle sonlanmaktadır. Yapının içinde sütun başlığı, sütun kaidesi ve bazı işlenmiş mermer parçalarına rastlanmıştır (Eyice, 1969). Yapının duvar örgüsünün kabayonu taş ve tuğla kullanılarak oluşturulduğu dikkat çekmektedir (Şekil 18-19).

Şekil 16.
Planı
(Eyice,
1969)

Şekil 17. 1902 tarihli
fotoğrafı (Ousterhout
ve Bakirtzis, 2007)

Şekil 18. Kiliseden bir
görünüm (Eyice, 1969)

Şekil 19.
Kiliseden bir
görünüm
(Ousterhout ve
Bakirtzis, 2007)

2.4. Gazi Ömer Bey Mahallesi Kilisesi

Konumu ve Tarihçesi: Enez Gazi Ömer Bey Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının tarihine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Yapıdan günümüze yalnızca doğu duvarı ve apsileri ulaşabilmiştir. Apsis içten yarım daire, dıştan 5 yüzlüdür (Şekil 20). Sağ yan nefin doğu duvarında, ortada yarım daire, iki yanda dikdörtgen planlı olmak üzere üç niş; sol yan nefin doğu duvarında da bir dikdörtgen, bir yarım daire planlı olmak üzere iki niş (Şekil 21) bulunmaktadır (Eyice, 1969). Eyice'nin 1961 yılında gerçekleştirdiği incelemelerde, korkuluk levhası ve sütun başlığı parçaları görülmüştür (Eyice, 1969).

Şekil 20. Planı (Eyice, 1969)

Şekil 21. Kiliseden bir görünüm
(2021)

2.5. Ayios Evplos Mezar Şapeli (Has Yunus Bey Türbesi)

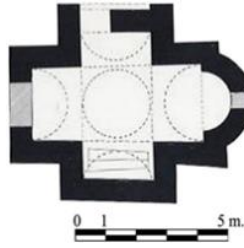
Konumu ve Tarihçesi: Enez ilçesinin güneyinde, Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen mezarlık içinde (Şekil 22) yer almaktadır (Başaran, 1998). İnşa tarihi kesin olmamakla birlikte geç bir dönemde (14.-15. yüzyıllarda) yapılmış olabileceği aktarılmaktadır (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007).

Mimari Özellikleri: Serbest haç planlı (Şekil 23) yapının doğu kolu içten ve dıştan yarım daire bir apsisle sonlanmaktadır. Haç kolları yaklaşık olarak eş boyutlarda (apsis dışında içten içe ölçüleri, doğu-batı 5.8 metre; kuzey-güney 5.1 metre) inşa edilmiş ve beşik tonozla örtülmüştür. Kolların kesiştiği merkezde ise yüksek kasnaklı bir kubbesi (Şekil 24) bulunmaktadır

(Eyice, 1963b; Eyice, 1969). 1.65 metre yüksekliğe sahip pandantifli kubbe kasnağında (Şekil 25), dört yönde, 15×60 cm. boyutlarında, birer pencere yer almaktadır. Yapının orijinal girişi batıda olmasına karşın türbeye dönüştürülürken -sanduka güney kola yerleştirildiğinden- orijinal giriş kapatılıp kuzey kola yeni bir giriş (Şekil 26) açılmıştır. Yapının planının Bizans mimarisindeki mezar şapelleriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Örneğin, Karaman Madenşehir'deki Mikhael Kilisesi'nin yanında konumlanan mezar şapeli benzerlik gösteren yapılar arasındadır. Ayrıca Amasya ile Çorum arasında, Elvan Çelebi Zaviyesi yanındaki yapı da Bizans Dönemi'nde inşa edilmiş olmakla birlikte, bu kilise gibi, daha sonra Müslüman türbesine dönüştürülmüş olup benzer örneklerdendir (Eyice, 1963b; Eyice, 1969). Yapı, dıştan kabayonu taş örgüye sahip olup sıvasızdır. Ancak bir dönem yapının dışının tamamen sıvalı olduğu görülmektedir (Şekil 27). Üst örtüsü kiremit kaplı yapının iç kısmı ise tamamen sıvalıdır.

Şekil 22. Şapel ve mezarlık alanı (2014)

Şekil 23. Planı (Eyice, 1969)

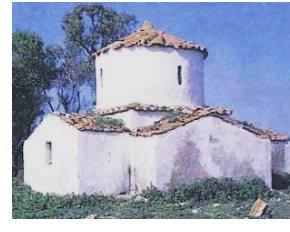
Şekil 24. Doğu cephesi (2014)

Şekil 25. Kubbesi (2014)

Şekil 26. Kuzey cephesi (2014)

Şekil 27. Sıvalı cephesi (Eyice, 1995)

2.6. Ayios Gregorios Neokesarias Şapeli (Kaleiçi 1'Nolu Şapel)

Konumu ve Tarihçesi: Enez Kalesi'nin içinde, orta bölgede konumlanmaktadır (Şekil 28). 10.-11. yüzyıllarda inşa edilmiştir (Erzen, 1987). Duvar örgü sistemi ve plastırlarda kullanılan detaylar da yapının Orta Bizans Dönemi'nde inşa edildiğini göstermektedir (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007). 14. yüzyılda, ihtiyaç gereği, yapının güneybatısına bir hol eklenerek genişletilmiştir (Başaran, 1998). Kubbesinin de Palaiologoslar Dönemi'nde

(Son Bizans Dönemi) yeniden inşa edildiği belirtilmektedir (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007).

Şekil 28. Şapelin kale içindeki konumu (Başaran, 1998)

Mimari Özellikleri: Şapel kapalı Yunan haçı planlıdır (Şekil 29). Kubbe içerden dört sütun, kutsal yerde de iki sütunla desteklenmektedir. 1908 yılında Hasluck tarafından çekilmiş fotoğrafa dayanarak, kuzey cephe boyunca tuğla ve taş sıralarıyla oluşturulmuş duvar ile birlikte haç kollarına uygun olarak girinti içinde tuğla kemer görülmektedir. Ayrıca mekânsal bölümlenmeler cepheler boyunca basit plastırlar ile belirtilmiştir. Bununla birlikte kubbe eteğinin dalgalı olması içerde kubbenin dilimli olabileceği izlenimini yaratmaktadır. Sekizgen kasnak, nişler ile detaylandırılmıştır (Şekil 30) (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007). Ana yapı ile güneybatıya Geç Dönem’de eklenen hol üç paye ile birbirinden ayrılmaktadır. Şapele giriş, apsis eksenindeki dar bir kapı aracılığıyla (Şekil 31) sağlanmaktadır. Ayrıca yapıya girişi kolaylaştırmak için güneybatı duvarına da bir kapı ilave edilmiştir. Apsisli odanın tabanı mermer levhalarla, ilave edilen odanın tabanı ise pişmiş toprak levhalarla kaplanmıştır. Şapelin kuzeyinde büyük bir avlu; avlunun kuzeyinde de doğu-batı yönde uzanan bir sokak (Şekil 32) yer almaktadır. Naos tabanında ve doğu duvarındaki nişlerde Geç Dönem’e tarihlenen mezarlar bulunmakta olup apsis yanında, güney duvarda da bir lahit dikkat çekmektedir (Şekil 33). Naosun zemininde kakma tekniğinde küçük boyutlu taşlarla yapılmış yer mozaïği (opus sectile) görülmektedir (Şekil 34) (Başaran, 1998).

Şekil 29. Planı
(Ousterhout ve Bakirtzis, 2007)

Şekil 30. 1908 tarihli fotoğrafı (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007)

Şekil 31. Apsis eksenindeki kapısı ve batı eki (2014)

Şekil 32. Şapelden bir görünüm (2014)

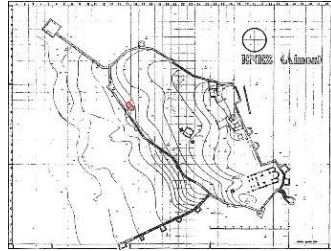
Şekil 33. Güney duvardaki mezar (2014)

Şekil 34. Naos zemininde yer alan opus sectile (2014)

2.7. Theotokos Chrisopege Şapeli

Konumu ve Tarihçesi: Enez akropolünün kuzeybatısında, kalenin iç kısmında, batı surlarının yakınında yer almaktadır (Şekil 35). Enez’de incelemeler yapan Hasluck, yapıya ait bir kitabe tespit etmiştir. Kitabeye dayanarak yapının 1422/23 yılında, Demetrios Ksenes tarafından bölgenin efendisi Palamides Francesco Gattelusio Palaiologos’un zamanında usta Kosta tarafından Chrisopege ismiyle inşa edildiği belirtilmektedir Hasluck, 1908-1909; Tuncay, 2003). 1902 yılında Lampakes tarafından çekilen fotoğrafta yapının ayakta olduğu görülmektedir (Şekil 36).

Şekil 35. Kale içindeki konumu (Başaran, 1998)

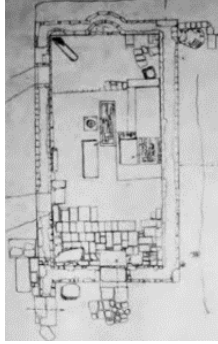

Şekil 36. 1902 yılında Lampakes tarafından çekilen fotoğrafı (Ousterhout ve Bakirtzis, 2007)

Mimari Özellikleri: Yapı, tek nefli ve dikdörtgen planlıdır (Şekil 37). Apsis çıkıntısı hariç içten içe 16.80 metre uzunlukta, 7.60 metre genişliktedir. Yapının kuzey duvarının (Şekil 38) yaklaşık olarak 5 metrelik bölümü ayakta. Duvarın doğuya yakın kısmında yarım daire kemerli bir niş görülmektedir (Şekil 39). Zemin tamamen dikdörtgen biçimli kalker taşlarla kaplıdır; ancak bunların büyük bir kısmı yerlerinden sökülmüş durumdadır (Başaran, 1998). Yapının içinde bir mezar da bulunmaktadır (Şekil 40).

Yapı tek apsidlidir. Apsisin iki yanında, yan apsis niteliğinde küçük nişlerin duvara açılmış oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan güneydeki yıkılmış; kuzeydeki ise seçilebilir durumdadır (Akyürek, Tiryaki, Çömezoğlu ve Ermiş 2007). Duvarlarda yer yer beyaz zemin üzerine kırmızı ve sarı renklerde yapılmış, genellikle eşkenar dörtgen ve üçgen motiflerden oluşan fresk izleri bulunmaktadır. Yapının dış cephesinde, günümüze gelebilmiş kısımda, taşlar arasına tuğlaların yerleştirilerek bir bezeme yapıldığı

görülmektedir (Eyice, 1969; Başaran, 1998). Duvar kalıntısına bakıldığında, örgü tekniğinin (Şekil 38) ilgi çekici olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 37. Planı (Erzen, 1972)

Şekil 38. Kuzey duvarı ve apsisi (2014)

Şekil 39. Kuzey duvarındaki kemerli niş (2014)

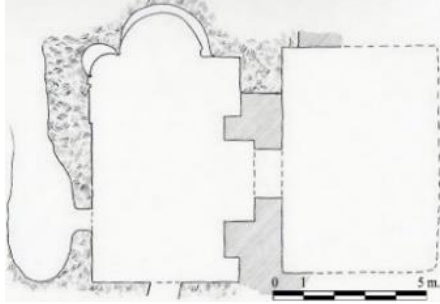

Şekil 40. Mezar ve apsis (2014)

2.8. Panayia Phaneromeni Şapeli

Konumu ve Tarihçesi: Enez'de eski yel değirmenlerinden birinin alt tarafında yer alan yapı kayaya oyulmuştur. Yapının tarihine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Tek nefli ve tek apsisli olan yapı, güney duvarı hariç doğal kayaya oyularak yapılmıştır (Şekil 41). Nefin kuzey tarafında da kayaya oyulmuş bir koridor bulunmaktadır. Naosun güney tarafında 4.65×7.40 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı bir mekan daha mevcuttur ve şapel ile bu mekân arasındaki geçiş sonradan örülerek kapatılmıştır (Eyice, 1969). Tek apsisin (Şekil 42) kuzeyinde, apsise bitişik yarım daire planlı bir niş vardır.

Şekil 41. Planı (Eyice, 1969)

Şekil 42. Apsisi (Tuncay, 2003)

2.9. Triada Şapeli

Konumu ve Tarihçesi: Enez Kalesi'nin dışında, güney mendirek üzerinde, iç limana girişi sağlayan kemerli bir yapının 15 metre güneydoğusunda yer almaktadır (Başaran, 1998). Mağara girişinin batı duvarındaki bir niş içinde, Pan ile dans eden iki Nymphe'nin betimlendiği ve Helenistik Dönem'e (3.-4. yüzyıllara) tarihlendirilen bir mermer kabartmadan dolayı Pan Mağarası olarak adlandırılmıştır. Başlangıçta Pan kültürüyle ilişkilendirilen ve doğal bir oluşum gösteren bu mağaranın 14. yüzyılda, yer altı mezar şapeline dönüştürülmüş olabileceğinden ve Aghia Triada adını aldığından söz edilmektedir (Casson, 1926; Başaran, 1998).

Mimari Özellikleri: Yapıya bulunduğu evin bahçesindeki tuğla ile örülmüş tek kapılı bir barakadan girilmektedir (Şekil 43). Kayaya oyma şapel tek neflidir (Şekil 44). Naosun kuzeydoğusunda yarım daire (Şekil 45), güneydoğusunda ise dikdörtgen birer apsis bulunmaktadır. Başlangıçta şapelin ekseninde olan giriş, daha sonra kapatılmış ve güneye başka bir giriş (Şekil 46) açılmıştır (Başaran, 1998). Basamaklı olan bu girişin batı duvarında ise Helenistik yapılardaki adak nişlerine benzer bir niş bulunur (Casson, 1926; Başaran, 1998). Beşi, naosta doğu-batı doğrultusunda; ikisi ise batıda olmak üzere yapının düzgün olmayan planına uygun olarak yerleştirilmiş ve ana kayaya oyulmuş toplam yedi adet mezar bulunmaktadır (Başaran, 1998). Mezarlarla birlikte yapı haç plan özelliğini kazanmıştır. Kuzey duvarlarındaki mezarın doğusunda nişler ve küçük oyuklar bulunmaktadır. Şapelin batı kısmı, kuzey ve güney yönde genişlemektedir. Bu bölüm izinsiz kazılar ile tahrip edilmiştir (Akyürek ve diğerleri, 2007).

Şekil 43. Tuğla örülü girişi (2014)

Şekil 44. Planı (Tuncay, 2003)

Şekil 45. Apsisi ve dikdörtgen nişi (Akyürek vd., 2007)

Şekil 46. Girişi (2014)

2.10. Vize Ayasofya Kilisesi (Süleyman Paşa Camii)

Konumu ve Tarihçesi: Vize Kalesi'nin konumlandığı tepe üzerinde, iç sur ile dış sur arasındaki alanda yer almaktadır. Yapı ile doğu yönündeki Hisar Caddesi arasında yaklaşık 10 metre kot farkı bulunmaktadır (Şekil 47-48). Batı yönünde, Büyük Camii Sokak'tan giriş aynı kottan sağlanmaktadır.

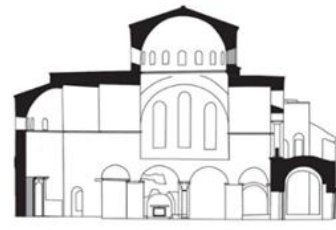
Yapı 8. yüzyıl sonu-9. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir. Yapının büyük boyutlu olması buranın Bizans Vizesi'nin piskoposluk kilisesi olduğunun belirtisi olarak ifade edilmektedir (Ötüken ve Ousterhout, 1989; Mango, 2006). Eyice (1969) ise yapıyı Mora-Mistra'daki benzer örnekler ile karşılaştırarak 13.-14. yüzyıllara tarihlendirmektedir. Kilise, tarihi kesin bilinmemekle birlikte, Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrilmiştir (Mango, 1968). Osmanlı Dönemi'nde büyük onarımlar geçiren yapının kuzey cephesinin tamamı ile kubbesinin yarısı yeniden inşa edilmiştir (Şekil 49-50). Kuzey cephesindeki (Şekil 51) duvar tekniği, erken Osmanlı Dönemi özellikleri taşımaktadır (Eyice, 1969). Bununla birlikte üst örtü sistemini taşıyan 4 sütun -yükü karşılayamadığı için- payelere dönüştürülmüştür. 19. yüzyılda gerçekleştirilen bir onarımda, kilisenin içine ahşap mahfil eklenmiş; giriş cephesinin üst kısmı (alınlık ve ortada, giriş kapısının üst kısmı) ampir üslupta ahşap bir kaplama (Şekil 52) ile kapatılmıştır. Bu kaplamanın da büyük olasılıkla, cephede ikiz veya üçüz pencerelerin bulunduğu, bunlar yıkıldığı için yapılmış olabileceği öne sürülmektedir (Eyice, 1969). Ayrıca 1983-84 yıllarındaki restorasyon çalışmalarında da yarım daire planlı büyük bir apside ait tuğladan alt yapı ortaya çıkarılmıştır. Erken Dönem kilisesine ait olduğu tahmin edilen bu apsisin, bugünkü binanın üç apsisli doğu cephesinden daha dar olduğu tespit edilmiştir (Ötüken ve Ousterhout, 1989).

Şekil 47. Hisar Caddesi'nden görünümü 1960 (Bauer ve Klein, 2006)

Şekil 48. Hisar Caddesi'nden görünümü (2023)

Şekil 49. Boyuna kesiti (Bauer ve Klein, 2006)

Şekil 50. Enine kesiti
(Bauer ve Klein, 2006)

Şekil 51. Kuzey cephesi
(2014)

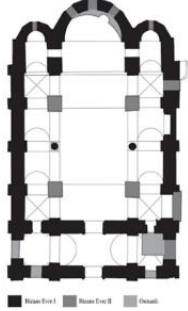

Şekil 52. Batı cephesi (2023)

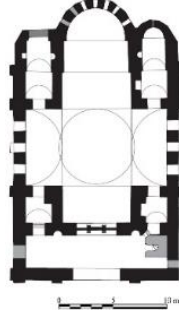
Mimari Özellikleri: Kilisenin zemin kat planı bazilikal, üst örtü sistemi ise kapalı Yunan haçı planlıdır (Şekil 53-54). 25 metre uzunluğunda, 12 metre genişliğindedir (Bauer ve Klein, 2004). Zemin katta mekân, birbirine kemerlerle bağlanan üçer adet sütundan oluşan iki sütun dizisiyle üç nef ayrılmıştır (Şekil 55). Ancak her bir dizide, ortadaki sütunlar hariç diğer sütunlar daha geç bir dönemde kalınlaştırılarak payeye dönüştürülmüştür (Şekil 56). Yan nefler, sütunları duvarlara bağlayan kemerler aracılığıyla dörder bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden ortadaki ikişer birimin üzerleri beşik tonoz, uçlardaki birimlerin (köşelerde) üzerleri çapraz tonoz örtülüdür. Beşik tonoz ile örtülü bölümlerin üzerinde galeriler; çapraz tonoz örtülü bölümlerin üzerinde de köşe odalar yer almaktadır. Güney yan nefin duvarında iki niş bulunmaktadır: Batı ucundaki birinci niş, sonraki bir dönemde eklenmiştir. Duvarın ortasında konumlanan ikinci niş ise yapı ile aynı tarihte yapılmış olup bir mezar nişidir (arcosoliumdur⁵) (Ötüken ve Ousterhout, 1989). Kilisenin apsisi içeriden yarım daire (Şekil 55), dışarıdan ise yedi yüzlüdür. Apsisin iki yanında prothesis ve diakonikon bulunmaktadır (Şekil 57). Güney yöndeki (apsisin sağındaki) yan hücrenin apsisi içten yarım daire, dıştan beş yüzlüdür. Kuzey yöndeki (apsisin solundaki) hücrenin apsisinin ise üst bölümü dıştan orijinalliğini kaybetmiştir (Eyice, 1969; Mango, 2006). Kilisenin narteks kısmı üç bölümlüdür. Orta bölümün üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Bu tonozun üstünde bir galeri (gynekaion) bulunmaktadır (Şekil 58). Bina camiye dönüştürüldüğünde güneydeki bölüme minarenin kaidesi inşa edilmiştir. Kuzeydeki bölümde ise galeriye ulaştıran bir ahşap merdiven bulunmaktadır (Eyice, 1969) (Şekil 59). Kilisede yan neflerin üzerine yerleştirilen köşe odalarla üst katta, köşe duvarlı haç plan oluşturulmuştur. Dolayısıyla üst örtüde; ortada, pandantif geçişli, on altı kenarlı bir kasnak üzerine oturan, elips şeklinde büyük bir kubbe görülür

⁵Mezar yeri olarak kullanılan kemerli girinti/niş.

(Şekil 60). Dört yönde, kubbe ile köşe odalar arasında kalan ve haçın kollarını oluşturan bölümler de beşik tonoz örtülüdür (Şekil 61).

Şekil 53. Zemin kat planı
(Bauer ve Klein, 2006)

Şekil 54. Üst kat planı
(Bauer ve Klein, 2006)

Şekil 55. Naos ve apsis (2023)

Şekil 56. Sütun ve ayaklar
(2023)

Şekil 57. Diakonikon /
Prothesis (2023)

Şekil 58. Narteks üzerinde yer
alan galeri (2023)

Şekil 59. Narteksten galeriye
çıkışı sağlayan merdiven
(2023)

Şekil 60. Kubbe (2023)

Şekil 61. Haçın kolları
(2023)

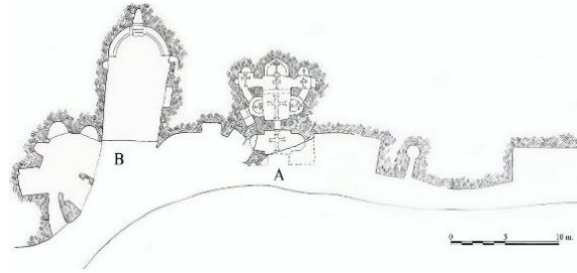
2.11. Vize Mağara Manastırı

Konumu ve Tarihçesi: Vize'nin kuzeydoğusundaki dereye dik meyille inen Karaköçek (Damata) Tepesi'nin kuzey yamacında, Ayazma Deresi'ne hâkim bir mevkide yer almaktadır (Dirimtekin, 1962). Derin bir vadinin yamacındaki kayaların içine oyulmuştur (Eyice, 1969). Dekoratif amaçlı yapılan haçlara dayanarak İkonoklazma Devri'nde (726-842) veya aynı devirden kısa süre önce yapılmış olabileceği düşünülmekle birlikte 7. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir (Yavuzoğlu, 1974).

Mimari Özellikleri: Bu manastır kompleksi kayaya oyulmuş üç bölümden oluşur: Birincisi, yonca planlı şapel (A); ikincisi, tek nefli büyük bir kilise ile bu kiliseye bitişik düzensiz plana sahip bir mekân (B) (Şekil 62-63); daha kuzeyde yer alan üçüncüsü de yan yana sıralanan yerleşim mekanları ve bunların ortasında kayaya oyulmuş bir şapeldir (C).

Eyice (1969), yonca planlı şapele gelmeden, güneyden itibaren kayaların muntazam olarak yontulmuş olduğunu ve bu doğrultuda buralara bitişik bazı ek kısımların daha olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kayanın yüzünde görülen muntazam aralıklı kare deliklerin ve bu mağara manastırının önünde kayaya bitişik ahşap sundurmaların var olabileceğini öne sürmektedir.

A. Bu kaya manastırının en ilgi çekici bölümünü meydana getiren şapel, oldukça küçük ölçülere sahiptir. Giriş kısmı (batı bölümü) harap olmasına rağmen planını tamamlamak mümkün olmaktadır. Narteksi meydana getiren kare mekân iki yanda yarım daire apsisler ile genişletilmiştir (Şekil 62). Kare bölümün tavanına, kabartma olarak büyük bir haç işlenmiştir. Narteksten naosa dar bir kapı ile geçilmektedir. Tek nefli naos, iki bölümlü olup iki yana yarım daire apsisler (konkhos) halinde açılarak apsisle birlikte üçlü yonca (trikonkhos) planı meydana getirmektedir. Hem birinci bölümün tavanında hem de bema olarak düşünülen ikinci bölümün tavanında nartekte olduğu gibi uçları çatallı Latin haçı bulunmaktadır. İkinci bölüm bir seki ile apsisden ayrılmıştır. Synthronon⁶ kademesine sahip olan yarım daire apsis yüzeyinde de içlerine haç kazınmış olan üç niş bulunmaktadır (Şekil 64). Bema ve yan konkhoslarla bağlantılı prothesis ve diakonikon hücreleri ise küçük apsisleriyle birer şapelcik görünümündedir. Bu hücrelerde nişler, tavanlarında da haçlar mevcuttur. Konkhoslardan soldakine bağlı dikdörtgen mekân dar bir geçitle dışarı açılmaktadır (Eyice, 1969; Yavuzoğlu, 1974).

Şekil 62. Vize Mağara Manastırı'nda A ve B bölümlerinin planı (Eyice, 1969)

⁶ Bizans ve Doğu Hristiyan kiliselerinde din görevlilerinin oturması için yapılmış sıralardır. Apsiste yarım daire planlı olabildiği gibi, bemanın iki yanında düz sıralar halinde de yer alabilir.

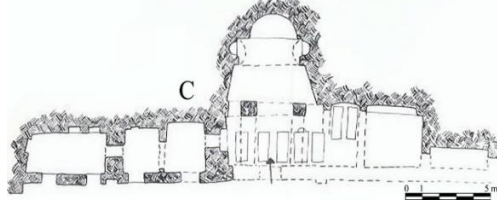
Şekil 63. Manastırın genel görünümü
(2018)

Şekil 64. Şapelin apsisi ve apsisteki üç niş
(2018)

B. Yonca planlı şapelin kuzeyinde bulunan tek nefli büyük kilise (Şekil 62), dikkate değer mimari özellik taşımamaktadır. Nef, bütün genişliğince devam ederek bir apsisle sona ermektedir. Apsisin ortasında, derin bir niş ve üç basamaklı kathedra ile yanlarda synthronon kademeleri bulunmaktadır. Eyice bu elemanlara bakarak, buranın büyük törenlerin yapıldığı bir kilise olduğunu belirtmektedir (Eyice, 1969). Büyük kilisenin solundaki mekân ise basit bir salon şeklinde olup herhangi bir plan özelliği göstermemektedir. Duvarlarında dikdörtgen veya yarım daire nişler açılmıştır. Bu mekânı dışarı bağlayan dehliz şeklindeki açıklığın duvarlarında da ikona ve kandil nişleri bulunmaktadır (Eyice, 1969; Yavuzoğlu, 1974).

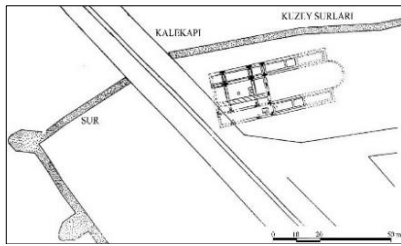
C. Tek nefli büyük kilisenin 35-40 metre kadar ilerisinde düzgün oyulmuş bir şapel ve iki yanındaki odalar üçüncü bölümü meydana getirmektedir (Şekil 65). Ana mekâna bitişik odada 2, şapelin narteks tabanında ise 5 mezar bulunmaktadır. Eyice'nin hazırladığı planda narteksi naostan ayıran, kayadan yontulmuş iki kare paye görülür (Eyice, 1969). Yavuzoğlu, bu payelerin daha sonra ortadan kalktığını, sadece kemer ayakları arasında kalan paye başlangıcının görülebildiğini belirtmektedir (Yavuzoğlu, 1974). Naos enine gelişen trapez biçiminde bir mekân halindedir. Narteks ve naos tavanlarının düz yüzey olmasına karşılık, bema bölümü beşik tonoz şeklinde bir tavana sahiptir ve iki yan duvarı da yarım daire apsiler ile genişletilmiştir. Yarım daire apsis ile bu şapel tamamlanmaktadır. Sol tarafta, birbirine bağlı olan üç odanın ise bu kaya manastırında yaşayan keşişlerin iskân hücreleri olduğu belirtilmektedir (Eyice, 1969; Yavuzoğlu, 1974). Odalarda dolap nişleri; kapı açıklıklarında da kapı kanatlarının yuvaları görülmektedir. Bu iskân hücreleri ve şapelin dış yüzü, düzgün yontulmuş nişlerle hareketlendirilmiştir. Ayrıca cephedeki giriş delikleri de burada bir sundurmanın varlığını göstermektedir. Oldukça geniş sahaya yayılan bu kaya manastırında, yonca planlı şapeldeki süsleme unsuru olarak yapılan haçlar dışında, herhangi bir plastik veya boya ile yapılmış süslemeye rastlanmamaktadır. Ayrıca iç yüzeylerde rastlanan boyalı bir bölümün varlığı göz önüne alınarak, burada fresk olabileceği belirtilmektedir (Eyice, 1969).

Şekil 65. Vize Mağara Manastırı'nda C bölümünün planı (Eyice, 1969)

2.12. Marmara Ereğlisi Perinthos Bazilikası

Konumu ve Tarihçesi: Antik Perinthos/Herakleia kentinin doğu girişinin bulunduğu ve Kalekapı olarak adlandırılan mevkide, kent surlarının güneyinde yer almaktadır (Şekil 66) (Ercan, 2008). 1992-93 yılları kazı raporlarında, bir kısmı ortaya çıkarılan bazilikanın 5. yüzyılda yapılmış olduğu; ancak birden çok yapım evresinin bulunduğu ve bazilikanın atriumunun güney arkadı ile narteksinin güney bölümünün üzerine 11. ya da 12. yüzyılda küçük bir kilise inşa edilerek etrafının da mezarlık olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Işın, 1994; Işın, 1995). 2007 yılı kazı raporunda ise yapılan arkeolojik kazılar, ele geçirilen buluntular ve Bizans sikkelerinin incelenmesi sonucunda, bazilikanın 6. yüzyıl başlarında yapıldığı; yıkıldıktan sonra, 1300 m²lik bazilika alanının büyük bir kısmının mezarlık, küçük bir bölümünün ise şapel olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Öztürk, 2009). Perinthos Bazilikası'nın 7. yüzyıl başlarında, Avarlar tarafından yıkılmış olabileceği öne sürülmektedir (Ercan, 2008; Öztürk, 2009). Günümüzde bir bölümü kazılarla ortaya çıkarılmış durumdadır (Şekil 67).

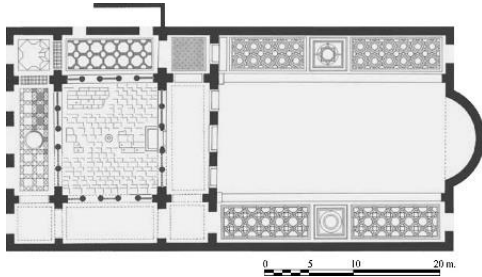
Şekil 66. Perinthos Bazilikası'nın konumu (Işın, 1994)

Şekil 67. Bazilikanın günümüz durumu (2023)

Mimari Özellikleri: Erken Bizans Dönemi bazilikaları ile aynı forma sahip yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup üç nefli ve atriumludur (Şekil 68). Yapı malzemesi olarak yeşil kumtaşı kullanılmış, aralarda hatıl olarak beşer sıra tuğla işlenmiştir. 23.8 metre genişliğinde, 51.4 metre uzunluğundadır (atriumun küçük bir bölümü yolun altındadır) (Öztürk, 2009). Narteksten naosa, mermer eşiği bulunan çift kanatlı 5 adet kapıyla ulaşılmaktadır. Kapılarda mil delikleri ve kapı açılım izleri bulunmuştur. Atrium ve naosun tabanları mermer, narteks ve yan neflerin tabanları mozaik

ile kaplanmıştır (Şekil 69). Narteks dışındaki mozaikler iyi durumda olup narteksin döşemeleri devrilen sütunlar nedeniyle bozulmuştur. 12. yüzyıla tarihlenen küçük kilise, büyük bazilikal kilisenin güneybatı cephesinde bulunan mozaik tabanlı nefinin üzerine yapılmıştır. Tabanı, büyük kilisenin mermerleri sökülerek kaplanmıştır. Küçük kilisenin apsisi narteksten güney nefe geçişi sağlayan eşik taşının hemen doğusunda yer almaktadır. Küçük kilisedeki sütunlar devşirmedir (Işın, 1994).

Şekil 68. Mimar Marc Weinkauff tarafından çizilen planı (Ercan, 2008; Öztürk, 2009)

Şekil 69. Mozaik kaplı güney nefi, naosu ve apsisi (Öztürk, 2009)

2.13. Kaynarca Kimisis tis Theotoku Kilisesi (Panayia -Meryem Ana-Kilisesi)

Konumu ve Tarihçesi: Kaynarca belde merkezinde, yerleşim alanı içerisinde yer almakta olup konutlarla bitişik durumdadır. Kırklareli eski eserler listesinde, yapının badanalarının altından çıkan mozaiklerin 12. yüzyıla, Komnenoslar Dönemi'ne ait olduğu belirtilmekle birlikte kilisenin inşa tarihinin daha eski olduğu; 12. yüzyılda yeniden inşa edildiği aktarılmaktadır (Kırklareli İl Yıllığı, 1967). Ancak Mamalukos, kilisenin Orta Bizans Geçiş Dönemi'nde inşa edildiğini savunarak yapıyı 10. yüzyıl ile 11. yüzyıl başına tarihlendirmektedir (Mamalukos, 2004; Sarıoğlu, 2021).

1950 yılında kubbesi sağlam olan kilise (Şekil 70), 1960'larda harap olmuş (Kırklareli İl Yıllığı, 1967); günümüze yapının duvar kalıntıları ulaşmıştır (Şekil 71).

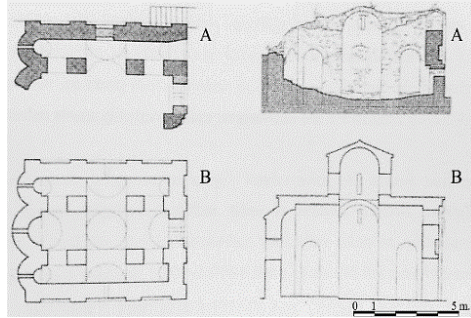

Şekil 70. 1912-13 yıllarında güneybatıdan görünümü (Mamalukos, 2004; Sarıoğlu, 2021)

Şekil 71. Duvar kalıntısı (2023)

Mimari Özellikleri: 7×7.60 metre boyutlarındaki yapı kapalı Yunan haçı planlı olup nartekssizdir (Şekil 72). Kilisenin, 2 metre çapında bir kubbeye sahip olduğu ve kubbesinde de dört penceresinin yer aldığı belirtilmektedir. Yapının güneydoğuya bakan duvarı kısmen ayakta. Duvar, moloz taş ve kireç harcı kullanılarak örülmüştür. Duvarın üst kısmında, kesme taştan örülü kemer yer almaktadır. Duvarda ayrıca mazgal penceresi şeklinde bir pencere boşluğu da bulunmaktadır. Güneybatı tarafında tonozlu bir geçiş vardır. Duvar yüksekliği 4 metre civarında olup kuzeybatı yönüne doğru dairesel şekilde devam etmektedir.

Bazı yerli yazar ve gezginler 19. yüzyılda kilisenin batı duvarında bulunan bir tamir kitabesine dayanarak, 714 yılında inşa edildiğini belirtirler de bu kitabe muhtemelen 1714 yılına ait tamir kitabesidir. Bu tarihte kilise tamir edilmiş, kiliseye ahşap bir bölüm de eklenmiştir (Mamalukos, 2004; Sarıoğlu, 2021).

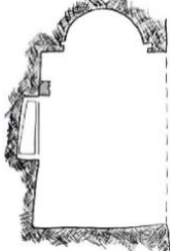

Şekil 72. Planı ve kesiti (A: Rölöve, B: Restitüsyon) (Mamalukos, 2004; Sarıoğlu, 2021)

2.14. Midye (Kıyıköy) Şapeli

Konumu ve Tarihçesi: Vize'nin Kıyıköy (Midye) beldesinde, Acısu yakınında yer almaktadır. Yapının tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Yarım daire apsisli, tek nefli küçük bir şapeldir (Şekil 73-74). Bema bölümünü ayıran bir bölmenin izi ile kuzey duvarında bir mezar nişi (arcosolium) görülmektedir. (Şekil 75) (Eyice, 1969).

Şekil 73. Planı
(Eyice, 1969)

Şekil 74. Şapelden bir görünüm
(2018)

Şekil 75. Şapeldeki yazılar
(2018)

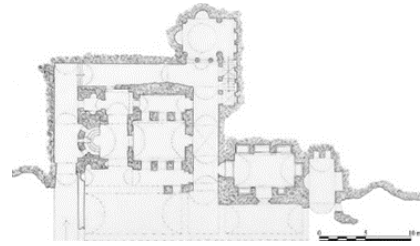
2.15. Ayios Nikolaos Manastırı

Konumu ve Tarihiçesi: Kıyıköy (Midye) beldesinin Saray Kapısı'ndan çıkılarak Pabuçderesi'ne inilen yol takip edildiğinde 600-700 metre batıda ve vadinin güney yamaçlarının dik meyillerle aşağı indiği kısmın üzerinde yer almaktadır (Dirimtekin, 1963). Eyice (1969), kilise apsisinde sadece bir haç sembolünün görülmesine ve ayazmada çok sayıda Erken Hristiyanlık Dönemi sembollerinin kullanılmasına dayanarak, bu kompleksi 7.-9. yüzyıllara tarihlendirmiştir. Dirimtekin (1963) ise ayazma ve kilisedeki süslemelerden hareketle kompleksi 6.-8. yüzyıllara tarihlendirmektedir.

Mimari Özellikleri: Tamamı kaya kitlesinin içi oyularak şekillendirilen manastır, üç bölümden meydana gelmiştir (Şekil 76). Birincisi, büyük bir kilise; ikincisi, kilisenin güneybatı köşesindeki ayazma; üçüncüsü de kilisenin batısında, biri nartekse bitişik olmak üzere yan yana konumlanan iki mekândan oluşmaktadır (Şekil 77). Ayrıca bu üç bölümden ayrı olarak manastır kompleksinin ön tarafına günümüze ulaşamayan taş ve tuğladan yapılmış mekanlar da eklenmiştir.

Şekil 76. Manastırın genel görünümü (2023)

Şekil 77. Planı (Eyice, 1969)

Narteks, ortada çapraz; yanlarda beşik tonozla örtülü üç bölümden meydana gelmektedir (Şekil 78). Ortadaki çapraz tonozlu bölümden naosa geçiş üstünde kare penceresi olan lentolu bir kapı aracılığıyla sağlanmaktadır (Şekil 79). Naos, kare kesitli ikişer paye ile üç nef ayrılmıştır. Oldukça geniş tutulmuş orta nef, beşik tonoz örtülü olup bu tonoz üç kademeli bir silme ile başlamakta; silmenin altında da karşılıklı yerleştirilmiş üçer adet konsol dikkat çekmektedir. Birinci konsol tespit edilememesine karşın ikinci konsol,

bir aslan başını; üçüncüsü de bir kartalı tasvir etmektedir (Şekil 80-81). Güneydeki yan nef, kareye yakın dikdörtgen planlı olup bu bölüme bir kapı ile geçiş sağlanmaktadır (Şekil 82). Kuzeydeki yan nef tahrip olduğundan düzeni tam olarak anlayılamamaktadır. Ancak günümüze ulaşan izlere dayanarak, güney yan nef ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir (Şekil 83). Bema bölümüne naostan bir basamakla çıkılmaktadır. İki mekânı ayıran ikonostasis de kayadan yontularak yapılmıştır. Bemanın iki yanındaki dar nefler de beşik tonozla örtülüdür. Üzeri beşik tonozla örtülü bema, oldukça geniş tutulduğundan, kiliseye adeta transeptli bazilika görünümü vermektedir. Yarım daire apsis içinde üç kademe halinde synthronon bulunmakta; bunun tam ortasında da bir kathedra yer almaktadır. Apsiste, ortadaki daire olmak üzere üç pencere görülmektedir (Şekil 84). Apsisinin iki yanında prothesis ve diakonikon denilen kapalı papaz hücrelerinden güney yönündeki günümüzde mevcut olmasına karşın kuzey yönündekinin izleri görülmektedir (Şekil 85-86). Apsisin arkasında ise üzeri beşik tonozlu, dar ve yüksek bir dehliz bulunmaktadır (Şekil 87). Aynı dehliz kilisenin güneyinde de devam etmekte; iki basamakla inildikten sonra düzgün olmayan bir şekilde ayazmanın önüne kadar uzanarak burada narteks ile birleşmektedir (Şekil 88-89). Böylece kilise, narteks ve iki dehliz tarafından üç yönden çevrilmiş durumdadır. Kilisenin -narteks de dahil- iç mekân bezemesi oldukça dikkat çekicidir.

Şekil 78. Kilisenin narteksini (2023)

Şekil 79. Narteksten naosa girişini (2023)

Şekil 80. Naos-narteksten giriş yönünü (2023)

Şekil 81. Naos-apsis yönünü (2023)

Şekil 82. Kilisenin güney yan nefini (2023)

Şekil 83. Kilisenin kuzey yan nefini (2023)

Şekil 84. Kilisenin bema ve apsisi (2023)

Şekil 85. Apsisin yanındaki papaz hücre (güneydeki) (2023)

Şekil 86. Apsisin yanındaki papaz hücresinin (güneydeki) izleri (2023)

Şekil 87. Apsis arkasındaki dehliz (2023)

Şekil 88. Ayazmaya uzanan dehliz (2023)

Şekil 89. Dehliz, narteks ve ayazmaya birleşimi (2023)

Kilisenin güneybatı köşesinde konumlanan ayazmaya, kilise narteksinin devamında yer alan ve iki paye arasından geçilerek ulaşılan bir merdivenle inilmektedir (Şekil 90). Kare planlı ayazmada, ana mekân üç yönde, apsis şeklinde yarım daire nişlerle genişletilmiştir. Bu nişlerden ikisi kaya kitlesine; üçüncüsü ise dehlizin altına oyularak oluşturulmuştur. Ortadaki kubbe yine kayadan oyulmuştur. Kare mekânın köşelerinde ileri taşkın sütun biçiminde dört mimari öge bulunmakta olup başlıkları kesik piramit biçimindedir. Aynı kayadan işlenmiş olup her yüzünde ayrı bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 91-92).

Narteksin önünde, nartekse ve birbirine bitişik, biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki mekân, kompleksin üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Nartekse bitişik ve büyük olan mekân, dikdörtgen planlı olup üstü beşik tonozla örtülüdür. Duvarlarda açılmış olan mezar nişlerinden (arcosolium) buranın bir mezar odası olduğu anlaşılmaktadır. Yedi adet mezar nişi bulunan bu bölüme kuzeydeki bir kapıdan girilmektedir (Şekil 93-94). İkinci ve küçük olan mekânın ise zemini daha yüksek kottadır. Bir iskân yeri olduğu anlaşılan bu mekânın batı duvarına açılmış bir mezar nişi (arcosolium) bulunur. Burası büyük olasılıkla yatma yeri olarak kullanılmıştır. Karşı duvarda ise küçük bir apsis bulunur (Şekil 95).

Şekil 90. Kilise narteksi ve ayazmaya iniş (2023)

Şekil 91. Ayazma-doğu duvarı (2023)

Şekil 92. Ayazma-güneybatı köşesi (2023)

Şekil 93. Mezar odası-batı yönü (2023)

Şekil 94. Mezar odası-doğu yönü (2023)

Şekil 95. Manastırdaki küçük mekân (2023)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'nun devamı olup Roma'nın antik mirası Bizans kültürünün temelini oluşturmuştur. Bu antik miras doğulu etkilerle pekişerek Bizans kültürünü oluşturmuş ve bu kültürün ana kaynağı da Hristiyan dini olmuştur.

Trakya Bölgesi, Doğu Roma ile Batı Roma arasındaki bağlantı yolları üzerinde konumlanması, başkente olan yakınlığı ve batıya açılan kapı niteliği taşıması nedeniyle Bizans Dönemi'nde askeri olduğu kadar sanat açısından da önemli bir bölge olmuştur. Bizans sanatının en önemli örnekleri -başkent oluşu nedeniyle- Konstantinopolis'de bulunmakla birlikte önemli yerleşmelerinin Trakya'da yer alması nedeniyle dini yapı örneklerine bu bölgede de sık rastlanmaktadır.

Trakya Bölgesi'ndeki Bizans yerleşmeleri arasında Hadrianapolis (Edirne), Bisantia (Tekirdağ), Kırk Kilise (Kırklareli), Selymbria (Silivri), Perinthos (Marmara Ereğlisi), Ainos (Enez), Bizye (Vize), Genna (Kaynarca) ve Midye (Kıyıköy) sayılabilir. Literatürde, sözü edilen yerleşmelerde Bizans dini yapı örneklerine rastlanmakla birlikte günümüzde birçoğunun mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma kapsamında mevcut olan ve izleri tespit edilen yapı örnekleri ele alınmış; Perinthos (Marmara Ereğlisi),

Ainos (Enez), Bizye (Vize), Genna (Kaynarca) ve Midye (Kıyıköy) yerleşmelerindeki yapı örnekleri incelenmiştir.

İncelenen yapıların inşa tarihleri hakkında kesin verilere ulaşılamamış; kaynaklarda öne sürülen tarihlerde de oldukça geniş bir zaman aralığının verildiği görülmüştür. Elde edilen bilgilere göre, Marmara Ereğlisi'ndeki Perinthos Bazilikası'nın, Enez'deki Kral Kızı Bazilikası'nın, Midye'deki (Kıyıköy) Ayios Nikolaos Mağara Manastırı ile Vize'deki Mağara Manastırı'nın Erken Bizans Dönemi (4.-9. yüzyıl); Bizye (Vize) Ayasofyası'nın, Enez Ayasofyası'nın, Enez Gregorios Neokesarias Şapeli ile Ayios Ioannes Prodromos Kilisesi'nin ve Kaynarca'daki Kimisis tis Theotoku Kilisesi'nin Orta Bizans Dönemi (9.-13. yüzyıl); Enez'deki Ayios Evplos Şapeli'nin, Theotokos Chrisopege Şapeli ile Triada Şapeli'nin de Son Bizans Dönemi (13.-15. yüzyıl) örnekleri olduğu söylenebilir (Tablo 3).

Tablo 3. İncelenen yapıların dönemleri

Erken Dönem (4.-9. Yüzyıl)	Orta Dönem (9.-13. Yüzyıl)	Son Dönem (13.-15. Yüzyıl)
Marmara Ereğlisi Perinthos Bazilikası	Vize Ayasofyası	Ayios Evplos Şapeli
Enez Kral Kızı Bazilikası	Enez Ayasofyası	Theotokos Chrisopege Şapeli
Midye Ayios Nikolaos Manastırı	Enez Ayios Gregorios Neokesarias Şapeli	Triada Şapeli
Vize Mağara Manastırı	Ayios Ioannis Prodromos Kilisesi	
	Kaynarca Kimisis tis Theotoku Kilisesi	

Plan şemaları açısından incelendiklerinde (Tablo 4), Erken Dönem örneklerinden Marmara Ereğlisi Perinthos Bazilikası'nın, Enez Kral Kızı Bazilikası'nın ve Midye Ayios Nikolaos Manastırı Kilisesi'nin üç nefli bazilikal plan şemasına sahip olduğu görülmektedir. Vize Mağara Manastırı'nda ise kilisenin (B bölümü) tek nefli; şapellerden birinin (A bölümü) yonca planlı, diğerinin de (C bölümü) tek nefli plan şemasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Orta Bizans Dönemi yapılarından sadece Bizye (Vize) Ayasofyası'nda alt katta üç nefli bazilikal plan şemasının, üst katta ise kapalı Yunan haçı plan şemasının kullanıldığı; diğer örneklerin (Enez Ayasofyası, Enez Ayios Gregorios Neokesarias Şapeli ile Ayios Ioannes Prodromos Kilisesi, Kaynarca Kimisis tis Theotoku Kilisesi) kapalı Yunan haçı planlı oldukları belirlenmiştir. Son Dönem yapılarından Enez'deki Ayios Evplos Şapeli, serbest haç planlı; Theotokos Chrisopege Şapeli ile Triada Şapeli ise tek neflidir. Diğer yandan tarihi belirlenemeyen Enez Panayia Phaneromeni Şapeli ile Midye Şapeli'nin de tek nefli oldukları görülmüştür.

Tablo 4. İncelenen yapıların plan şemaları

Üç Nefli Bazilikal	Tek Nefli	Yonca Planlı	Kapalı Yunan Haçı Planlı	Serbest Haç Planlı
Marmara Ereğlisi Perinthos Bazilikası	Vize Mağara Manastırı Kilisesi (B bölümü)	Vize Mağara Manastırı Şapeli (A Bölümü)	Vize Ayasofyası (Üst Kat)	Enez Ayios Evplos Şapeli
Enez Kral Kızı Bazilikası	Triada Şapeli		Ayios İoannes Prodromos Kilisesi	
Vize Ayasofyası (Alt Kat)	Theotokos Chrisopege Şapeli		Kaynarca Kimisis tis Theotoku Kilisesi	
Midye Ayios Nikolaos Manastırı Kilisesi	Vize Mağara Manastırı Şapeli (C Bölümü)		Enez Ayios Gregorios Neokesarias Şapeli	
	Enez Panayia Phaneromeni Şapeli			
	Midye Şapeli			

İncelenen yapılar Bizans dini mimarisindeki yeri ve önemi açısından ele alındıklarında, Bizye (Vize) Ayasofyası, iki ayrı planın kaynaştırılması bakımından ilginç örneklerden biri olarak kabul edilebilir. Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nun başkentine en yakın tek örnek olarak sanat tarihinde özel bir öneminin olduğu belirtilebilir. Elde edilen bilgilere göre, Bizans Dönemi'nde Ainos, önemli bir liman kenti ve askeri üs yeri olmasının yanı sıra önemli bir dini merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen yapılar arasında boyutları ile dikkat çeken Enez Ayasofyası da bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Osmanlı Dönemi'nde camiye dönüştürülen Vize Ayasofyası ile Enez Ayasofyası orijinalliğini kısmen kaybetmişse de hala inşa tekniği ve plan özellikleri açısından döneminin özelliklerini yansıtan örnekler arasında sayılabilir. Enez'de dikkat çeken bir diğer yapı, 1982-83 yılları kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmış olan Kral Kızı Bazilikası'dır. Yapı, alışılmışın dışındaki planı ile dikkat çekmektedir. Planda, naosun iki yanında ikincil koridorlar; bu koridorların doğu ucunda da hücreler görülmektedir. Enez Ayios Evplos Şapeli ise günümüzde ayakta kalan; mezar şapeli iken türbeye dönüştürülerek benzer işlevini sürdüren ender örneklerden biri olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kayaya oyulmuş yapı örneklerinden ikisinin (Vize Mağara Manastırı, Midye Ayios Nikolaos Manastırı) kompleks olarak; diğerlerinin (Midye Şapeli, Triada Şapeli, Enez Panayia Phaneromeni Şapeli) tek nefli şapel olarak düzenlendikleri görülmektedir. Özellikle Ayios Nikolaos Mağara Manastırı, kayaya oyulmuş olmakla birlikte plan düzeninin zengin oluşu, bir tepenin oldukça derinliklerine kadar uzanışı, içinde ayazmanın bulunuşu ve zengin bir süsleme ile bezenmiş olması bakımından diğer örneklerden ayrılmaktadır.

Yapıların günümüzdeki durumları değerlendirildiğinde, Vize Ayasofyası ile Enez Ayasofyası restore edilmiştir. Enez Ayios Evplos Şapeli (Has Yunus Bey Türbesi) dışındaki kısmen ayakta kalan diğer yapılar ise atıl durumda olup korunmayı beklemektedir.

Sonuç olarak, günümüze ulaşan her tarihi yapı geçmişin izlerini ve döneminin özelliklerini sergilemesi açısından önem taşımaktadır. Trakya'daki Bizans Dönemi dini yapıları da sahip oldukları mimari ve sanatsal özellikler açısından değerlendirildiklerinde, dönemlerinin özelliklerini kısmen de olsa sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

(1967). *Kırklareli İl Yıllığı*. Kırklareli Valiliği Yayını.

Akyürek, E., Tiryaki, A., Çömezoğlu, Ö. & Ermiş, M. (2007). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) Klasör 8 Bizans/Marmara*, İstanbul: Ege Yayınları.

Aydın, M. (1995). *Hristiyan Kaynaklarına göre Hristiyanlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Başaran, S. (1998). Orta Çağ'da Enez, *Sanat Tarihi Dergisi*, IX (1-12).

Başaran, B. (2010). Enez Ayasofya Kilisesi (Fatih Camisi)'nde Kullanılan Yapı Malzemesinin Analizi ve Konservasyon Yöntemleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Başaran, S., Çakan, B.U., Emre, G., Kurap, G., Karwiese, S. & Yılmaz, R. (2010). Enez (Ainos) 2008 Yılı Kazısı, Onarım-Koruma Çalışmaları. 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Ankara. s. 117-144.

Başaran, S. (2011). Enez (Ainos) 2011 Yılı Arkeoloji Kazısı.

Başaran, S. & Başaran, B. (2012). Enez-Fatih Camii. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 4 (90-98).

Batur, M. (1961). Enez. *Arkitekt*, Sayı:1961-04 (305), s.173-176,186.

Bauer, F. A. & Klein, H. A. (2004). Vize'de Ayasofya (Süleyman Paşa Camii) 2004 Yılı Çalışmaları Raporu.

Bauer, F. A. & Klein, H. A. (2006). The Church of Hagia Sophia in Bizye (Vize): Results of the Fieldwork Seasons 2003 and 2004. *Dumbarton Oaks Papers*, 60 (249-270).

Casson, S. (1926). The City of Ainos. Humphrey Sumner Milford (Ed.), *Makedonia, Thrace and Illyria* (pp.255-259). Oxford: Oxford University Press.

Dirimtekin, F. (1962). Vize'deki Kaya Kilisesi. *Ayasofya Müzesi Yıllığı* 4, s. 16-17.

Dirimtekin, F. (1963). Vize (Bizye, Bizye). *Ayasofya Müzesi Yıllığı* 5, s. 15-25.

Ercan, P. (2008). Marmara Ereğlisi'nde Bir İmparatorluk Yapısı: Herakleia Bazilikası, *Toplumsal Tarih*, 173 (74-77).

Erzen, A. (1972). Enez Araştırmaları. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1 (235-248).

Erzen, A. (1987). 1986 Yılı Enez Kazı Çalışmaları. IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II, Ankara. s. 279-297.

Erzen, A. & Kaygusuz, Y. (1988). Trakya'da Enez (Antik Ainos) Kazılarında Bulunan Bizans Sikkeleri. *Belleten* (Cilt: 52), 203 (429-435).

Erzen, A. (1994). *İlkçağ Tarihinde Trakya- Başlangıçtan Roma Çağına Kadar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Eyice, S. (1963a). *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbulda Palaiologoslar Devri Anıtları*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Eyice, S. (1963b). Enez'de Yunus Kaptan Türbesi ve Has Yunus Bey'in Mezarı Hakkında Bir Araştırma. *Tarih Dergisi*, XIII (141-158).

Eyice, S. (1969). Trakya'da Bizans Devri Eserleri. *Belleten* (Cilt 33), 131 (325-407).

Eyice, S. (1988). *Bizans Mimarisi*. S. Bayram (Ed.), *Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (Cilt.1, s. 45-51). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü-Türkiye Vakıflar Bankası.

Eyice, S. (1997). Has Yunus Bey Türbesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:16, s. 273-275.

Güngör, H. (2002). *Türklerle Hristiyanlar Arasındaki İlişkilere Genel Bir Bakış. Dinler Tarihi Araştırmaları III* (Sempozyum: 09-10 Haziran 2001, Ankara) / 2000. *Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*, s. 457-476. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.

Hasluck, F. W. (1908-1909). Monuments of the Gattelusii, *The Annual of the British School at Athens*, 15 (248-269).

Işın, M. A. (1994). Marmara Ereğlisi (Perinthos) Bazilika Kazısı Raporu. 4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri-1993, Ankara. s. 39-60.

Işın, M. A. (1995). Marmara Ereğlisi (Perinthos) Bazilika Kazısı 1993. 5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri-1994, Ankara. s. 27-38.

İrecek, K. Y. (1990). *Belgrad İstanbul Roma Askeri Yolu*. (Ali Kemal Balkanlı, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kizis, Y. (1992). *Thrace*. Atina: Melisa Publishing House.

Lampakes, G. (1908). Periegesis (Geziler). *Deltion tes Christianikes Archaiologikes Etaireias*, 8 (3-41).

Mamalukos, S. O. (2004). Naos tis Panayias sti Yenna tis Anatolikis Thrakis (Doğu Trakya'daki Kaynarca'da Bulunan Meryem Ana Kilisesi). *Peri Thrakis*, 4 (69-92).

Mango, C. (1968). The Byzantine Church at Vize (Bizye) in Thrace and St. Mary the Younger, *Zbornik radova Vizantoloskog Instituta (ZRVI)*, 11 (9-13).

Mango, C. (2006). *Bizans Mimarisi*. (Mine Kadiroğlu, Çev.). Ankara: Özel Basım.

Mansel, A. M. (1938). *Trakya'nın Kültür ve Tarihi, En Eski Zamanlardan Milattan Sonra Altıncı Asrın Sonlarına Kadar*. İstanbul: Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları.

Mansel, A. M. (1965). İlkçağ'da Edirne. *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı* (s. 21-37). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans Devleti Tarihi*. (Fikret Işıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ousterhout, R. (1985). The Byzantine Church at Enez: Problems in Twelfth-Century Architecture. Herberg Hunger (Ed.), *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 35. Band, (pp. 261-280). Wien.

Ousterhout, R. & Bakirtzis, C. (2007). *The Byzantine Monuments of the Evros / Meriç River Valley*. Tessaloniki: European Center for Byzantine and Post-Byzantine Monuments.

Ötüken, Y. & Ousterhout, R (1989). Notes on the Monuments of Turkish Thrace, *Anatolian Studies*, 39 (121-149).

Özey, R. (2002). Türk Yurdu Balkanların Coğrafyası. *Yeni Türkiye* (Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I), 43 (226-243).

Öztürk, N. Ö. (2009). Perintos Bazilikası 2007 Yılı Kazısı, 17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara. s. 29-40.

Papazotos, T. (1992-1994). Schediasma peri ton mnemeion tes Ainou eos tis arches tou parontos aionos (Yüzyılın Başına Kadar Enez'deki Anıtlar Hakkında Taslak). *Thrakike Epeteris*, 9 (89-125).

Sarıoğlu, Ö. Ö. (2012). Trakya'da Roma ve Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma (1923-1950). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

Sayar, M. H. (2008). Eskiçağda Trakya ve Traklar. *Toplumsal Tarih*, 173 (58-62).

Sözen, M. & Tanyeli, U. (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tuncay, G. B. (2003). Enez'de Bizans Devri Dini Mimarisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tümer, G. (1999). *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.

Yavuzoğlu, N. (1974). Vize'de Mağara Manastır Kompleksi, *Arkitekt*, sayı:1974-03 (355), s. 121-124.

URL 1: <https://www.trakyanet.com/trakya.html> (Erişim tarihi: 17.06.2023, saat: 18.50)

EK-1: Edirne’de Bulunan Bizans Dini Yapıların Durumları

EDİRNE			
Yapı Adı	Yeri	Tarihi	Mevcut Durumu
Ayasofya Kilisesi (Halebiye Camii)	Edirne-Kaleiçi	5. yüzyıl	Tamamen yok olmuştur.
Ayios İoannis Theologos (Sinaitikon) Kilisesi	Edirne-Kaleiçi	12. yüzyıl	Tamamen yok olmuştur.
Ayios Basileios Kilisesi (Kilise Camii)	Edirne-Kaleiçi	-	Tamamen yok olmuştur.
Ayii Theodora Kilisesi	Edirne-Kaleiçi	-	Tamamen yok olmuştur.
Küçük Ayasofya Kilisesi Camii	Edirne-Kaleiçi	-	Tamamen yok olmuştur.
Theotokos tis Skalotis Manastırı	Enez-Çavuşköy	12. yüzyıl	Tamamen yok olmuştur.
Ayasofya Kilisesi (Fatih Camii)	Enez-Kaleiçi	12. yüzyıl	Ayaktadır.
Kral Kızı Bazilikası	Enez-Gazi Ömer Bey Mah.	6-9. yüzyıl	Kalıntıları bulunmaktadır.
Theotoku Pandovasilissa Kilisesi	Enez-Kaleiçi	8. yüzyıl	Tamamen yok olmuştur.
Ayios İoannis Prodromos Kilisesi	Enez-Yeni Mahalle	12. yüzyıl	Kalıntıları bulunmaktadır.
Gazi Ömer Bey Mahallesi Kilisesi	Enez-Gazi Ömer Bey Mah.	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Ayios Evplos Şapeli (Has Yunus Bey Türbesi)	Enez-Gazi Ömer Bey Mah.	14-15. yüzyıl	Ayaktadır.
Ayios Gregorios Neokesarias Şapeli	Enez-Kaleiçi	10-11. yüzyıl	Kalıntıları bulunmaktadır.
Theotokos Chrisopege Şapeli	Enez-Kaleiçi	1422-1423	Kalıntıları bulunmaktadır.
Panayia Phaneromeni Şapeli	Enez-Gazi Ömer Bey Mah.	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Triada Şapeli	Enez-Gazi Ömer Bey Mah.	14. yüzyıl	Kalıntıları bulunmaktadır.

EK-2: Kırklareli’de Bulunan Bizans Dini Yapıların Durumları

KIRKLARELİ			
Yapı Adı	Yeri	Tarihi	Mevcut Durumu
Ayasofya Kilisesi (Süleyman Paşa Camii)	Vize	8-9. yüzyıl	Ayaktadır.
Mağara Manastırı	Vize	7-9. yüzyıl	Büyük ölçüde ayaktadır.
Direkli Mağara Manastırı	Vize	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Vize Tetrakonkhosu	Vize	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Ayia Paraskevi Kilisesi	Vize-Sergen	-	Yok olmuştur.
Panayia Manastırı	Vize-Düzova	-	Yok olmuştur.
Ayios Athanasios Kilisesi	Vize-Düzova	-	Yok olmuştur.
Ayios Nikolaos Manastırı	Vize-Kıyıköy	7-9. yüzyıl	Büyük ölçüde ayaktadır.
Midye Şapeli	Vize-Kıyıköy	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Balkaya 1 No’lu Kilise	Vize-Kıyıköy Balkaya	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Balkaya 2 No’lu Kilise	Vize-Kıyıköy Balkaya	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Balkaya 3 No’lu Kilise	Vize-Kıyıköy Balkaya	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Balkaya 4 No’lu Kilise	Vize-Kıyıköy Balkaya	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Vezirtepe Mevkii Kilisesi	Vize-Kıyıköy Vezirtepe	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Kimisis tis Theotoku Kilisesi	Pınarhisar-Kaynarca	10-11. yüzyıl	Kalıntıları bulunmaktadır.
Ayios İoannis Manastırı	Pınarhisar-Kaynarca	-	Yok olmuştur.
Ayia Paraskevi Manastırı	Pınarhisar-Yenice	-	Yok olmuştur.
Koruköy Kilisesi	Kırklareli-Dereköy Koruköy	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Koyva Manastırı	Kırklareli- Dereköy Koyva	-	Kalıntıları bulunmaktadır.
Kuzulu Köyü Manastırı	Kırklareli Kuzulu	-	Kalıntıları bulunmaktadır.

EK-3: Tekirdağ’da Bulunan Bizans Dini Yapıların Durumları

TEKİRDAĞ			
Yapı Adı	Yeri	Tarihi	Mevcut Durumu
Timiu Prodromu Kilisesi	Merkez	-	Yok olmuştur.
Theotoku tis Eleusis Kilisesi	Merkez	-	Yok olmuştur.
Arhistratigu Kilisesi	Merkez	-	Yok olmuştur.
Ayios Nikolaos Falkonos Manastırı	Merkez	-	Yok olmuştur.
Ayios Georgios Manastırı	Merkez	-	Yok olmuştur.
Ayios Prokopios Manastırı	Merkez	-	Yok olmuştur.
Panayia Revmakratorissa Kilisesi	Merkez	11. yüzyıl	Yok olmuştur.
Ayios Nikolaos Manastırı	Kumbağ	-	Yok olmuştur.
Yeniseos tis Theotoku Nikeotisis Manastırı	Yenice	-	Yok olmuştur.
Makkaveon Manastırı	Yenice	-	Yok olmuştur.
Ayios Georgios Ksilinis Manastırı	Şarköy-Uçmakedere	13. yüzyıl	Yok olmuştur.
Ayia Kiryaki Şapeki	Şarköy-Yeniköy	-	Yok olmuştur.
Ayii İoakim ve Anna Manastırı	Şarköy-Yeniköy	11. yüzyıl	Yok olmuştur.
Ayios Georgios Manastırı	Şarköy-Eriklice	10-14. yüzyıl	Yok olmuştur.
Eski Metropolitlik Kilisesi (Ereğli Katedrali)	Marmara Ereğlisi	6-7. yüzyıl	Yok olmuştur.
Perinthos Bazilikası	Marmara Ereğlisi	6. yüzyıl	Kalıntıları bulunmaktadır.